

OD PROŠLOSTI
KA BUDUĆNOSTI

OTKUD JA U RATU?
KAKO KA TRAJNOM MIRU?

ČETIRI POGLEDA

Gosti tribina bili su učesnici u ratovima
na prostoru bivše Jugoslavije:

ADNAN HASANBEGOVIĆ iz Sarajeva
GORDAN BODOG iz Zagreba
NEBOJŠA JOVANOVIĆ iz Beograda
SAŠA DUJOVIĆ iz Beograda

VREME

CENTAR ZA NENASILNU AKCIJU

inicijativa i organizacija:

Centar za nenasilnu akciju Beograd – Sarajevo

U saradnji sa

Centar za razvoj građanskog društva

Center for civil society development

NGO
Millennium

uz pomoć:

Ministarstva inostranih poslova Švajcarske, Skupštine opštine Indija, Skupštine grada Niša, Skupštine opštine Novi Pazar, Skupštine opštine Kragujevac, Dokumentacionog centra »Ratovi 1991–99«, Udruženja ratnih vojnih invalida opštine Zemun, Odbora za građansku inicijativu (Niš) i svih ljudi koji su nas podržali na bilo koji način.

O tribinama

"Otkud ja u ratu – kako ka trajnom miru"

– o jednoj ideji i potrebi (potrebama) za njom –

Poslednjih nekoliko godina, države i društva nastala raspadom SFRJ nalaze se na početku dugotrajnog i bolnog procesa koji se, uobičajenim ali istovremeno i akademskim tj. jezikom "elite", naziva *suočavanje sa prošlošću*. Tom frazom se želi istaći neophodnost otvaranja brojnih pitanja vezanih za ratove na različitim stranama ne-

kada zajedničke države, pitanja koja u dobroj meri i posle čitave decenije ostaju bez odgovora. I bez spremnosti da se o njima uopšte diskutuje.

I dok su, kako tokom ratnih godina tako i nakon njih, postojali rasuti i nekad manje, nekad više čujni glасovi koji su insistirali na odgovornosti, osudi nasilja i pokušaja njegovog

legalizovanja u ime "viših ciljeva" (nacije, vere, otadžbine), dotle i dan-danas, prilično vidljivo i glasno, javnim prostorom (prostorima?) galopiraju priče iz mitsko-herojskog folklornog žanra ilustrovane porukama o svima "nekima" koji su radovani (ili norci). Dobar deo građanki i građana "leluja" u nekom međuprostoru, nesvesni sopstvenih mogućnosti da, za promenu, sami kreiraju stvarnost i društvo u kome žive, gravitirajući ka jednoj ili drugoj opciji (između kojih ionako ne postoji nikakva konstruktivna komunikacija).

O ratovima se uglavnom govori u kontekstu koji je daleko od preispitivačkog i koji ih prikazuje kao nužnost upisanu u tradiciju, istoriju, nesrećan splet političkih okolnosti, u kategorijama činjenica koje su svete i neupitne... "i prirodne", i koje rat tretiraju kao neželjeni, ali jedini izbor. Ili se o ljudima koji su u ratovima učestvovali ili ih na bilo koji način podržavali sudi sa "moralno visoko kotirajuće" pozicije onih koji su na vreme (pre drugih!) shvatili čemu to vodi i kakve posledice nas sve čekaju.

Za ljude koji rade na procesu izgradnje mira mora postojati više od samo dva moguća pravca i samo dva postojeća izbora. Ideja članova/ca Centra za nenasilnu akciju o organizovanju ovakvih tribina potekla je upravo iz želje da se kroz lične priče direktnih učesnika u ratnim dešavanjima sa tri strane (iz Hrvatske, BiH i Srbije) otvori jedno novo polje i novi prostor za suočenje sa prošlošću društava čiji smo delovi, ali i sa sopstvenom odgovornošću svakoga od nas. Odgovornošću za ono što se desilo tj. za prošlost, ali i za ono što

O ratovima se uglavnom govori kao o nužnosti upisanoj u tradiciju i istoriju ili u kategorijama činjenica koje su svete i neupitne...

naša društva sada jesu i što mogu postati. To polje odnosi se na otvoren razgovor o razlozima koji su ljude sa suprotnih strana nagnali da u ratu učestvuju i o njihovim iskustvima u pomenutim dešavanjima. Lična viđenja "običnih" ljudi, daleko od centara moći, po našem mišljenju daju puno materijala za preispitivanje sopstvene pozicije "tada i sada", za prerađivanje vrednosti u ime kojih se sve to dešavalo, ali i za promenu u viđenju i doživljaju drugoga koja vodi ka promeni u sebi i oko sebe.

Otvaranjem prostora u kome se mogu čuti svedočenja samih učesnika u proteklom događaju i to onih koje svakodnevno srećemo na ulici, započinje se rad na jednoj veoma bitnoj dimenziji pristupa uspostavljanja komunikacije kao prvog koraka u izgradnji mira na ovim prostorima, a to je razgovor u lokalnoj zajednici van intelektualnih i elitnih krugova i to sa svim stranama koje su bile uključene u sukob.

Ovakvo zamišljena priča ima za cilj da napravi malu pukotinu: u shvatanju da se ovim pitanjima imaju baviti isključivo malobrojni intelektualci koji to ionako rade "samo zato što su za to dobro plaćeni (iz inostranstva)"; u shvatanju da svaki razgovor na temu ovih ratova neminovno određuje jednu stranu (tj. jedan narod) kao isključivog krivca – a onda, logično, postoji i isključiva žrtva; u shvatanju da je sve što se desilo najbolje zaboraviti...

Bez pretenzija na to da ove tribine same po sebi već predstavljaju konačno suočenje, želeo se mnogobrojnim pitanjima pristupiti iz baze, vaninstitucionalno i s manje naglaske na činjenicama (istorijskim, političkim), a više na osećanjima ljudi sa različitih, doskora zaraćenih strana koji iznose svoje lične drame, strahove i dileme i svoje lične uvide u načine postizanja trajnog mira na ovim prostorima. Verujemo da je težnja ka stabilnom i dugotrajnom miru koja se ne bavi vrućim pitanjima minulih ratova jalova i na klimavim osnovama i da trajnog mira ne može biti dok potreba za njim ne dođe od samih građana/ki koji su, uostalom, i podneli

najveće strahote rata.

Ukoliko bi se nakon ove pilot-serije od četiri tribine pokrenula jedna intenzivnija i šira društvena akcija usmerena ka još dubljem tretiranju ovih problema, i to bi bio tek još jedan značajan korak u procesu preispitivanja svega doživljenog u proteklih desetak godina. Pravac kojim želimo ići podrazumeva pokušaj stvaranja društvene atmosfere u kojoj neće biti moguće (ili bar uobičajeno) da se nakon prikazivanja filмова o ratnim zločinima koje su počinili "naši" dešavaju političke krize ozbiljnih razmera, kao što se desilo u Srbiji i Hrvatskoj nakon prikazivanja filмова o zločinima u Srebrenici ili Krajini tokom operacije Oluja.

Želeli smo da napravimo jedan takav zahvat koji o suočenju sa prošlošću govori izvan kabinetskog pristupa raznih komisija za istinu i pomirenje (za čiji rad smatramo da je važan, ali i podlozan konstruktivnoj kritici) i izvan zatvorenih krugova u kojima se istomišljenici obraćaju isključivo – istomišljenicima. Namera nam je takođe bila i da se odmaknemo od centra (Beograda) i da radimo s ljudima iz manjih mesta koji još rede imaju priliku da čuju priče osoba iz Hrvatske ili Bosne i Hercegovine vezane za rat. Ovoga puta izbor je pao na Indiju, Niš, Novi Pazar i Kragujevac, a nadamo se da će biti prilike da se radi i u mnogim drugim gradovima širom Srbije, Crne Gore, Bosne i Hercegovine, Hrvatske...

Podrška koju smo dobili od različitih organizacija i pojedinki/aca neizmerno nam je značila jer smo od početka znali da ne možemo niti želimo sami. Lokalni partneri iz pomenutih gradova izneli su veliki deo organizacije na svojim plećima, razumevanje i sugestije koje smo dobili od ljudi iz Dokumentacionog centra "Ratovi 1991–99." i Omladinskog kul-

turnog kluba iz Indije bili su nam veoma važni za usmeravanje čitavog procesa. Ova saradnja daje nam nadu da će biti još polja na kojima možemo zajedno raditi i promovisati vrednosti koje su nam bitne i koje živimo. Bilo nam je veoma značajno da uspostavimo saradnju s nekim osobama aktivnim u Udruženju ratnih vojnih invalida i da možda time začnemo partnerstvo u izgradnji mira. U ovom potezu vidimo i korak koji predstavlja odbijanje podele na *nevine i krive*, *pametne i glupe* jer ne težimo polarizaciji i međusobnom optuživanju, već težimo saradnji, razumevanju i zajedničkom traženju načina u procesu izgradnje mira. Za ovaj proces važne su sve društvene grupe jer verujemo da delimo odgovornost za prošlost i budućnost i da delimo mir kao vrednost važnu truda. Težili smo i zadobijanju podrške lokalnih vlasti u gradovima u kojima su se održavala tribine, na kojoj smo im zahvalni, a posebno zahvaljujemo lokalnim vlastima i Indiji na svesrdnoj podršci i gostoprimstvu.

Švajcarsko ministarstvo inostranih poslova, koje je finansijski podržalo čitav projekat, takođe nam je neverovatno mnogo pomoglo time što nam je uz puno poverenje ostavilo potpunu slobodu u našoj inicijativi i kreiranju stvari za koje smatramo da su od izuzetno velikog značaja za društvo u kome živimo. Ovo pominjemo tim pre što je takav odnos jednog donatora netipičan u našim okolnostima.

Na kraju, nadamo se da su ove četiri tribine odškrinule neka vratanca u glavama i srcima ljudi koji su imali priliku da o njima čitaju ili ih direktno prate, ali i neka vrata koja vode u još dublje i mnogo bolnije procese otvorene pitanjima "Gde sam bio/la i šta (ni)sam činio/la?", ali i "Kako dalje posle svega?".

O UČESNICIMA

Adnan Hasanbegović

Rođen je 1973. godine u Sarajevu. U ratu je učestvovao kao pripadnik Armije BiH od 1992. do 1995. godine. Danas je mirovni aktivista zaposlen u Centru za nenasilnu akciju.

O atmosferi i dešavanjima u Bosni i Hercegovini na početku 90-ih godina priča iz svoje tadašnje pozicije tek svršenog srednjoškolca koji je samo nazirao ozbiljnost situacije koja će vrlo brzo eskalirati u višegodišnji, surovi ratni sukob. Sećajući se meseci neposredno pred rat Adnan priča o svojoj unutrašnjoj drami, ali i o specifičnom raspoloženju kakvo je tada vladalo u Sarajevu:

"Kada su u Bosni i Hercegovini pobijedile nacionalne partije na izborima, počela je ratna psihoza. Ja sam se, kao i mnogi ljudi u Bosni, našao u neobranom grožđu. Mogu reći da nismo ni slutili koliko može biti strašno sve to što će nam se desiti. I kad se rat dešavao u Sloveniji i Hrvatskoj, mislili smo da u Bosnu neće doći."

U aprilu '92. počeo je otvoreni sukob u Bosni i Hercegovini i konflikt koji je prethodnih nekoliko meseci vođen na političkom i psihološkom planu sada prerasta u "pravi rat".

Reakcije osoba iz publike na svim tribinama bile su raznolike – od radoznalosti i iskrene želje da se *čuje i razume*, preko ljutnje i neslaganja s nekim od izrečenih stavova, pa do mišljenja da je "sve to lepo i krasno", ali mi smo ipak samo sitni igrači u velikim belosvetkim igrarijama.

No, jedna stvar zaista zaslužuje pažnju, a radi se o izuzetno visokom intenzitetu različitih emocija koje su se javljale u interakciji publike i učesnika, što samo ukazuje na to koliko ogromno more neizre enih stvari i mu nih strahova u vezi s minulim ratovima leži u većini nas.

Jedan broj ljudi je u ovim dešavanjima pronašao preko potreban prostor da govori o teškim iskustvima i najdubljim ličnim dramama koje su posledica ratova na teritoriji bivše Jugoslavije (a takođe i nekih prošlih ratova), mesto u kome će sva sila straha i patnje postati *vidljiva i  ujna*, a time i neodvojiv deo nekog dru stvenog i javnog prostora za čiju bismo klimu svi trebalo da budemo odgovorni.

Teško je ne zapitati se koliko je takvih priča svuda oko nas, ali i koliko uopšte postoji nekih sličnih mikroprostora u kojima te priče bivaju izrečene. Jer, kada ratovi prođu, a posle njih nestane i potreba za produkcijom pateti nih i bombasti nih priča o "našim junacima" ili "zloj sudbini napa enog naroda" (uvek zbirno i anonimno tj. deper-

sonalizovano), ostane samo ogoljena, te stoga i zastrašujuća, lična patnja roditelja koji su ostali bez dece, ljudi koji su u ratnom vrtlogu "zagubili"  itav svoj život, osoba čiji su pogledi uprti u neku daleku tačku sa koje treba da im se vrate prijatelji, deca, braća ili sestre koji su otišli sklanjajući se od ratova čiji delovi nikako nisu hteli da budu...

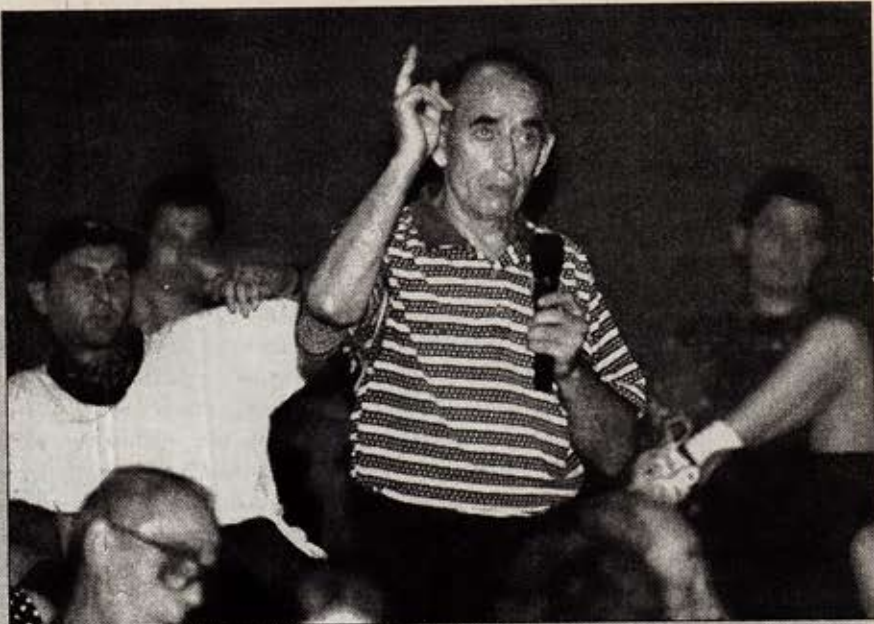
Bilo da je reč o pri i oca koji već niz godina pokušava da posmrtno ostatke poginulog sina iz Bosne prenese u Srbiju ili o slučaju žene koja je tribinu doživela kao priliku za jasno iskazivanje svog antiratnog i antimilitaristi kog stava, one istiu jaku potrebu da se jasno i

otvoreno govori o tome šta su nam ratovi doneli i kakvu pustoš su napravili u ljudima, kao i da se dru stvo (tj. mi) ozbiljno time pozabavi.

Kada pročitate re i ostavljene u "kutiji utisaka" nakon jedne od tribina:

"Moj brat je poginuo na transporteru JNA u Splitu, kao momak od 19 godina i ja lako ne opraštam" (a slične priče postoje na svim stranama), pomislite kako je beskrajno dug put ka miru među ljudima, ali i u njima.

No, svako naše nastojanje da * ujemo i razumemo* skraćuje taj put za koji metar. Stoga – mislimo o tome.

Obru  oko Sarajeva se zatvara i prve granate, koje će i u naredne tri godine padati po gradu, ispaljene su sa okolnih brda.

"U maju padaju prve granate ispred moje zgrade. Na pitanje otkud ja u ratu, odgovaram da mi je rat došao pod prozor, našao me negdje u kući. Stvari su se prebrzo odvijale i bio sam upla en i zbunjen."

Ubrzo nakon toga formirane su privremena vlada i privremena vojska, a u junu Adnan dobija poziv za mobilizaciju kome se odazvao u nadi da će ga, zbog godina, smestiti u neku kasarnu u gradu i da se nikako neće boriti. Međutim:

"Nakon tri mjeseca dobijam prekomandu i šalju me na front, na Zlati te iznad Sarajeva gdje počinje moja lična ratna priča. Nisam baš bio psihički spreman na to, bilo me je strah i muka. Ljudi su po eli da ginu, a u gradu je u as opsadnog stanja – nema struje, vode, hrane... Bio sam u svemu tome s motivacijom da branim svoj grad od nekog ko me napao, od nekih nacionalista koji su htjeli da nas rasture."

Naredne dve godine obele ene su u asnim pečatom ratnog iskustva i svakavih vidova nasilja, ali i unutrašnjim preispitivanjem i promišljanjem čitavog konteksta ratnog stanja.

Velika želja da rat prestane, jer je po Adnanovim re ima to "potpuni poremećaj svega", praćena je i mu nim emotivnim prelomima i nedostatkom kapaciteta da se sve to izdrži. Svoja osećanja kada je rat konačno završen potpisivanjem Dejtonskog sporazuma opisuje na sledeći način:

"Kada se desilo bombardovanje položaja bosanskih Srba nisam bio srećan, ali sam to dočekao sa velikim olakšanjem jer mi je samo bilo bitno da rat prestane. Kada se desio Dejtonski sporazum nikad nisam bio srećniji."

Prve posleratne godine za njega su bile obele ene pokušajima prevazilaženja posttraumatskog sindroma u čemu su mu, kako kaže, mnogo pomogle knjige koje je dosta čitao, ali i okretanje veri i Bogu. Paralelno sa tim dešava se proces upoznavanja sa načinima i mogućnostima mirovnog rada na ovim prostorima, a od '98. godine i sam se uključuje u tu neiscrpnu oblast delovanja zvanu "izgradnja mira". O trenutnoj situaciji u svojoj zemlji, kao i o vidovima suočavanja sa pro lo cu kaže:

"Sada imam osjećaj nekakvog mira jer nema direktnog nasilja, ali ipak to nije trajni mir. Nije rat, ali ni mir. Traume su još dosta jake, a svakakve podele duboke. Suočavanje sa

prošlošću za mene znači preispitivanje – gdje smo činili nasilje, gdje smo bili, šta smo radili. Preuzimanje odgovornosti za sve što sam radio. Postoji više nivoa odgovornosti: individualna i kolektivna odgovornost, odgovornost što sam uopšte pristao da budem dio toga, odgovornost za prekoračenje u nasilje, jer smo rat vodili baš krvavo. Važno je da se čujemo i da se pokušamo čuti.”

Priča o izgradnji mira neminovno nosi i razgovor o preprekama i podsticajima na putu ka trajnom miru. Adnan naglašava da prepreke postoje, ali da one nikako nisu nepremostive i za njihovo prevazilaženje potrebno je izuzetno mnogo vremena, energije i hrabrosti. Konkretni problemi za njega su to što narodi na ovim prostorima ne znaju dovoljno jedni o drugima, što se bolne stvari zatrpavaju i o njima se ne govori. Takođe smatra da je nužno preispitivanje istorije i kulture, odnosno uočavanje gde su ti elementi koji nas pozivaju “u boj”.

“Ima puno neiskomuniciranosti, različitih percepcija, doživljaja identiteta (vjerskog ili nacionalnog). Te priče još nismo probali čuti i razumjeti.”

O svojoj motivaciji za učešće u tribinama i o tome šta su one značile Adnan kaže:

“Nisam intenzivnije promišljao i sjećao se dana provedenih na ratištima nego sada i postalo mi je jasno koliko mi je to važno i potrebno. Svih ovih godina razmišljam kako razumijeti i shvatiti suštinu problema i uzroka sukoba zbog kojih nas je snašlo onoliko nasilja i razaranja.

Dragojevićev simbol ‘drekačca’ učinio mi se u prvi mah kao odgovor i mislio sam da je to van moći čovjeka da to razumije u potpunosti i da treba da se prepusti sudbini (i da se trudi da bude fin) jer život je takav...

Kada se javila ideja za ovakve tribine, osjetio sam da to može biti važna mapa u toj mojoj avanturističkoj misiji traženja ‘drekačevog’ tunela i ulaznja u lavirinte suočenja sa istinom i samim sobom kao učesnikom i svjedokom rata. Sjesti sa ljudima sa ‘druge strane’ i početi prvi govoriti o sebi i svojim ratnim iskustvima i motivima, čuti se i pokušati razumjeti i naučiti nešto što ne znam.

Čini mi se da je to upravo ono što vodi na put ka trajnom miru, miru kao stanju u kojem ljudi ne trpe jedni druge već ih osjećaju, prihvataju i međusobno se osnažuju.

Bez vremenskog odmak još mi je teško govoriti o značaju svega ovoga, ali čini mi se da smo napravili jako važnu stvar.

Znam samo da su meni lično ove tribine izazvale mnogo emotivnih reakcija i da sam dobio nove inspiracije i motive za rad na izgradnji mira i nove uvide u događaje iz ratova.

Osjećao sam kroz ovaj proces i strah, nadu, ljutnju, sreću, tugu... u stvari, sve ono što bi i trebalo da osjećam kada se govori o ratu i miru i o teškim i lijepim ljudskim sudbinama.

Ljudske emocije kako mogu biti prepreka među ljudima isto tako mogu ih spojiti i oplemeniti. I mi učesnici/bivši vojnici i gosti, voditeljica, organizatori na tribinama smo skupa prolazili kroz naše priče i iskustva i zajedno osjećali emocije koje su nas možda nekad razdvajale. A sada nas mogu vratiti našim svijetlim stranama, a i pomoći nam da se vidimo, čujemo i bolje osjetimo.”

Gordan Bodog

Zagrepcanin. Kao pripadnik Zbora narodne garde učestvovao je u ratu u Hrvatskoj od 1991. do 1994. godine. Danas je aktivista Centra za mirovne studije u Zagrebu i deluje na osnaživanju civilnih inicijativa u Hrvatskoj, ali i širem regionu.

Krajem osamdesetih godina video je sebe kao odraslog čoveka, obrazovanog i načitanog, koji je pomno pratio kulturna i politička previranja u SFRJ. Nije bio cinik, ali mu se činilo još '88. godine da se situacija otela kontroli. Osećao je neki unutrašnji nemir i strepnju, ali nadao se da do većeg sukoba neće doći. Prvo demantovanje njegovih nada desilo se leta 1990. kada se sa letovanja vraća drugim putem do Zagreba jer su putevi bili blokirani, a veliki broj stranih turista žurno je napustio Hrvatsku.

“Tenzije su rasle, a meni se činilo da imam vrlo malo izbora. Ili učestvujem u svemu ili ne, ili napuštam Zagreb i idem negde drugde ili ostajem.”

Bio je svestan, kaže, da je ostanak kod kuće značio neminovnost oružanog sukobljavanja. Dešavanja na Plitvičkim jezerima, u Pakracu i Korenici potvrdila su njegove strahove.

Krajem aprila dobio je poziv za vojnu vežbu, odnosno zbor na zagrebačkom Velesajmu. Otišavši tamo susreo s još nekoliko stotina ljudi koji su odslužili vojni rok u JNA.

“Popunjavali smo nekakve formulare i tek sam dosta kasnije shvatio da se zapravo radilo o nekakvoj izjavi kojom prelazimo sa zakletve jugoslovenskoj vojsci na lojalnost Republici Hrvatskoj.”

O narednih nekoliko meseci u svom životu Gordan priča

kao o vremenu iščekivanja poziva na vojnu vežbu i pomno pratio šta se događa u drugim krajevima SFRJ. Međutim, od novoformirane vojske nije bilo nikakvih informacija, a u Ljubljani se već događao rat na ulicama. Direktni televizijski prenos zbivanja iz Slovenije za njega je bio šokantan.

U trenutku kada je u septembru '91. dobio vojni poziv, u Hrvatskoj su se već na više mesta vodile bitke. Igrom slučaja, i njegovo prvo ratno iskustvo bio je Gornji Viduševac.

"Moram reći da ja nisam bio obučeni vojnik, jedva sam znao baratati oružjem i imao sam neku romantičnu predstavu o ratu da ću ja hladne glave paziti da se ne dogode neke loše stvari."

Isprva se osećao loše, zbunjeno i imao je utisak neke sveopšte histerije koja ga je okruživala.

"Međutim, nakon nekoliko tjedana desila se neka transformacija u meni i ja sam od nekoga ko se nije snalazio postao neko ko se vrlo dobro snalazi u svemu tome. Mislim da je to zato što je rat jedno bolesno stanje duha."

Sve naredne godine koje je proveo blizu ratnih zbivanja za njega su bile veoma brze i čudnog ritma. Nije pripadao ni ratu ni miru, a ni svom prethodnom životu.

"Bio sam neki drugi ja. Jako sam hteo van iz vojske, van iz svega toga. Nekako sam se uspeo iščupati i nejasno mi je jesam li dezertirao ili sam dobio šut kartu."

Naglašava da mu je teško da jasno kaže šta je sve radio u

godinama neposredno nakon rata i pominje mnogo alkohola koji je prošao kroz njega. Iako ima sve papire i dokumente potrebne za ostvarivanje određenih beneficija na osnovu učešća u domovinskom ratu, odbija da koristi te privilegije iz, kako kaže, principijelnih razloga.

Godine 1996. upoznao je neke ljude iz Antiratne kampanje Hrvatske i postepeno se uključuje u mirovu akciju čime se i danas bavi, pa mu je priča o suočavanju sa prošlošću na neki način veoma bliska. Ističe potrebu suočenja sa nasiljem u sebi i načinima na koji se rešavaju konflikti u našim kulturama. Smatra da kada je nasilje kao jedina opcija priznata na nivou čitavog društva, onda je situacija veoma ozbiljna.

"Sa prošlošću se možemo suočiti kada smo spremni za to, po svom ili njenom izboru. Neki moj zaključak je da nam nema drugog puta. Možda je bolno, ali se iščisti."

Često razmišlja o nekim kulturološkim obrascima i parolama uz koje su mnoge generacije odrastale kao što je ona rimskog cara Avgusta, često pripisivana Josipu Brozu: "Živimo u miru

druge vojske (sem srpske) pljačkale i ubijale. I odgovori su bili konkretni:

– Da, ja jesam video ljude u uniformi hrvatske vojske koji su pljačkali kuće i vršili nasilje i zločine. Sve čemu sam bio svedok i što sam znao izneo sam u jednom

procesu koji se i danas vodi i koji pratim. Preporučio bih svima koji imaju nekakve dokaze ili su nešto videli da to iznesu.

Zanimljivo je da se jedno pitanje pojavilo na skoro svim tribinama a odnosi se na dilemu "Da li bi rata bilo da ste vas četvorica rekli NEĆU RAT, neću pušku i da su to rekli svi koji su nosili pušku?". Neki od odgovora na to pitanje bili su:

– Verujem da bi rata ipak bilo. Suviše dugo je sve ono kuvano i zakućavano. Našao bi se već neko ko bi inicirao, pa onda krene to davolje kolo u koje su se mnogi uhvatili.

– Kad već dolazi do rata, kasno je. Tada je stvar već zeznuta. Trebalo je mnogo ranije raditi na tome, već '87. Poziv je tada čista formalnost jer se već prešla granica. Tada nije dovoljno samo puko odbijanje puške, mada i to može biti važan korak.

Publika je pokazala i dosta veliko interesovanje za trenutnu situaciju u susednim državama i mogućnost da se na ovaj način, putem sličnih tribina, govori i tamo. Bilo je i razmišljanja i pitanja u vezi s mladim ljudi-

U prvoj (nadamo se ne i poslednjoj) seriji tribina pod nazivom "Četiri pogleda: od prošlosti, otkud ja u ratu – ka budućnosti, kako ka trajnom miru?" obišli smo, tokom juna, četiri grada u Srbiji – Indiju, Niš, Novi Pazar i Kragujevac. Ova četiri grada odabrana su zbog toga što pripadaju različitim regijama i imaju različite nacionalne, verske i kulturološke specifičnosti.

Pitanja koja je učesnicima upućivala publika bila su zaista raznolika i usmerena kako ka ličnim stavovima i iskustvima učesnika tako i ka potrebi za racionalnim objašnjenjem nekih dešavanja koja su činila podlogu ratu, a i danas su prisutna u našim društvima. Zanimljivo je, u svakom slučaju, videti koje su to stvari koje ljudi u ovoj zemlji prepoznaju kao bitne elemente u priči o ratu, ali i (možda još više) o miru.

Tako ni ovom prilikom nije preskočena (na ovim prostorima nezaobilazna) tema o svetskoj zaveri, novom svetskom poretku čiji se temelji udaraju i na ovaj način tj. organizovanjem tribina, koje finansiraju isti oni čiji smo zamorčici bili od samog početka. No, čula su se i mnoga pitanja sa otvorenom potrebom da se saznaju iskustva ljudi sa "drugih" strana kao što su pitanja – da li su učesnici svoje iskustvo u ratu doživljavali kao častan i patriotski čin, te kakav je njihov stav prema Haškom tribunalu, na šta su učesnici odgovorili sledećim rečima: – Moj odnos prema Hagu je izuzetno negativan, isto kao i prema Miloševiću. Trebalo je ovde da mu sudimo.

– Od Haga ima i štete i koristi. Potiče nas na razmišljanje i preispitivanje (ko je šta uradio i slično). Forma, ko je napravio taj sud, način njegovog rada – to mi je problem jer se kroz to pravi politika. Voleo bih sudove za ratne zločine videti u Beogradu, Zagrebu, Sarajevu.

Podjednako interesantna je i želja nekih ljudi da čuju eksplicitne odgovore na pitanja da li su učesnici činili ratne zločine, odnosno da li su i

kao da će trajati sto godina, a pripremamo se kao da će sutra biti rat", ili ona o umiranju za otadžbinu kao vrhunskoj vrednosti. Pita se zar nije bolje za otadžbinu živeti?

"Opejia rata je stalno bila psihički tu. To negde stoji i u tradiciji. Jako puno krivo shvaćenih fraza bilo je oko nas."

Sa distance od nekoliko godina nakon rata ističe kako nema šanse da više ikad obuče uniformu.

Neka Gordanova razmišljanja o sopstvenoj potrebi da postane deo ovakve mirovne inicijative:

"Motivacija da učestvujem na tribinama i u cijelom procesu zbivanja prije, oko i nakon tribina, proizlazi iz višegodišnje potrebe i namjere da govorim i razgovaram o 'predraću, raču i poraću', iz stotina diskusija o ratnim i poslije-ratnim zbivanjima, iz mnogih susreta s osobama koje su proživjele ili još proživljavaju svoju ratnu dramu.

Diskusija traje godinama, a putem naših tribina mogli smo vidljivim pokazati jedan od njenih segmenata – četiri pogleda četiri bivša vojnika u tim ratovima, četiri pogleda na ratnu prošlost, a i četiri pogleda na sadašnjost i budućnost.

To 'pokazati vidljivim' i izazvati reakciju kod građanstva, koje je slušalo tribinu i u njoj učestvovalo pitanjima, utiscima i komentarima, izazvati reakciju medija i novinara, koji su tribinu pratili ili ignorirali, promatrati kakva će reakcija biti kod organizacija civilnog društva i aktivista/ica u gra-

dovima Indiji, Nišu, Novom Pazaru i Kragujevcu, koji su prisustvovali tribinama i podržali ih ili ih 'preskočili' i zanemarili, pa i kod sveukupne javnosti u Srbiji, koja je znala, ako je htjela znati, da se ta vidljiva diskusija događa, dakle, ta **vidljivost i neskrivanje** održavanja i zbivanja, nasuprot opskurnosti i zamagljenosti političarske i strančarske sfere, osnažuje me i inspirira na daljnje napore u mom aktivizmu."

Nebojša Jovanović

Istoričar, rođen u Loznici 1963. godine, autor knjige *Idemo na Zagreb – dnevnik sa rezervistima*. U ratnom sukobu u Hrvatskoj učestvovao je kao pripadnik rezervnog sastava JNA, i to od 1991. do 1992. godine. Za sebe kaže da u rat nije otišao po svom izboru i svojoj volji, već kao rezervista koji dobija vojni poziv.

"Otišao sam u rat jer nisam, za razliku od nekih, uspeo da se oslobodim vojne obaveze. Otišao sam u rat iz istog razloga iz koga sam nekoliko godina ranije otišao u vojsku."

Dosta živo opisuje raspoloženje u Loznici, gradu na granici, u danima kada se rat rasplamsava i kada sve više ljudi iz Srbije (koja tada zvanično nije bila u ratu) biva uključeno u ratnu priču.

"Kada smo čuli da će kod nas biti mobilizacija, čudili smo se zašto u Srbiji, kada je sve to bilo daleko od nas. Mislio sam tada da do pravog rata neće doći, da JNA samo treba da pokaže svoju snagu i da spreči sukob između Teritorijalne odbrane SAO Krajine i novoformirane Hrvatske vojske."

Tih dana bilo je i otpora slanju momaka iz Srbije u rat, pa Nebojša navodi scenu kada su, početkom jula 1991. Lozničani izašli na ulice i zaustavili kolonu vojnih vozila koja je krenula, navodno, put Dervente. No, kao i na mnogim drugim mestima početkom 90-ih, i ovde je to bio tek jedan od pokušaja da se predupredi rat koji je bio slabiji od glasova koji su pozivali na borbu. Septembar '91. bio je za Nebojšu mesec kada definitivno odlazi u

ma koji su napustili svoje zemlje da bi izbegli mobilizaciju. Odgovori su bili različiti:

Što se tiče tih ljudi, u startu sam imao negativno mišljenje. Sada vidim da je svemu tome mnogo kumovao odnos države. Siguran sam da se mnogi od njih neće vratiti, a ja nemam baš neki interes da se oni vrate. Jedna stvar je bitna – imamo priču da je iz Srbije, Hrvatske i BiH otišlo preko dva miliona ljudi, a u ratu je na sve tri strane učestvovalo manje od 500.000. Oni su dozvolili da četiri puta manje ljudi vodi rat u njihovo ime. Da su u ono vreme organizovali otpor na svim stranama, ko zna kako bi bilo. Mislim da je moglo drugačije.

– Neko je otišao, neko ostao, svako ima svoju priču. Ne volim tu komparaciju ko je bio pravedniji i bolji. Treba to razumeti. Najviše su mi smetali oni koji su otišli pa su bili huškački raspoloženi.

– Iz Hrvatske je veliki broj ljudi otišao i '90. i '91. i '92. iz različitih motiva. Od onih koji su rekli (sećam se teških reči jednog poznanika) "Pustimo nek se budale pobiju", do nekih koji su otišli iz vrlo principijelnih razloga jer nisu hteli da se bore i uzmu oružje. Nemojmo ih kolektivno shvatati, hajde da čujemo prave motive i da damo šansu.

Pitanja je bilo mnogo više nego što ovde postoji prostor da ih sve pobrojimo, ali za nekoga ko se u budućnosti namerava baviti problemom izgradnje mira možda može biti korisno da zna da za građanke i građane Srbije u ovom trenutku razgovor o izgradnji trajnog mira podrazumeva i sledeće elemente: *promišljanja o nacionalizmu, priču o tome ko je šta branio, razjašnjenje ko je kriv, svest da se rat ne vodi samo puškama, odgovornost istoričara, posebno onih koji pišu udžbenike, načini na koje vaspitavamo svoju decu, koliko znamo o drugim narodima, važnost poznavanja drugih naroda, vera i kultura.*

rat – najpre u Hrvatsku Kostajnicu, Glinu, pa Gornji Viduševac, Karlovac... i imena gradova, varošica i sela se redaju.

"Nije se našao niko da nam objasni šta se događa, kuda idemo, zašto idemo i koji nam je cilj. Mislim da je to najveća greška sa naše strane. Kasnije sam shvatio da ni odgovorni to nisu znali..."

Po povratku iz rata nije bio pošteđen unutrašnjeg rasula koje je dodatno pojačano situacijom u Beogradu, koji kao da nije bio svestan šta se dešava par stotina kilometara dalje. Slika mladića koji igraju tenis nadomak jednog elitnog beogradskog hotela (plaćajući jedan sat tenisa iznosom njegove tadašnje mesečne plate) nešto je što, po njemu, dobro opisuje stanje tih godina:

"Ja sam za 15 dana mogao ponovo da budem pozvan, a neki su i dalje igrali tenis."

O načinu na koji je doživio rat i svoje učešće u njemu kaže:

"Moje učešće u ratu je učešće čoveka koji je vođen ne svojom voljom i koji je pokušavao da shvati cilj tog rata i ni do danas to nisam shvatio. Glavno moje osećanje u vezi s ratom je uvreda koju rat nanosi pojedincu, oduzima mu lični integritet i on postaje samo deo mnoštva, prosta cifra koja je potrebna nekom generalu. Osećao sam to kao pretvaranje mene u instrument koji nosi pušku."

Smatra da je ovo što trenutno radi neki vid preispitivanja prošlosti i dodaje da zastupa stav da je ovako trebalo pričati i posle Drugog svetskog rata – tada bi mnoge stvari drugačije izgledale.

"Vrlo mi je interesantna scena bila u toku rata kada smo zarobili petoricu hrvatskih vojnika i svi odmah potrčali da vide ta 'čudovišta'. A bili su to samo obični, normalni, uplašeni ljudi. Rat iskrivi sve predstave."

Ne zaboravlja da pomene ni odgovornost političara, ali i "bitangi sa sve tri strane", koji su od tog rata pravili biznis i u njemu imali već pogodne poslove. Upravo zato je važno, smatra Nebojša, da se prevaziđe emotivna blokada koja postoji u svima nama i da oni koji su u ratu učestvovali nađu prostora da kažu svoje mišljenje "jer kada bi se vojni obveznici pitali, rata ne bi ni bilo".

"Treba već jednom završiti priču o državnim granicama. One su takve kakve su i treba ih prihvatiti. Kad glupost dostigne nivo državnog stava, to je najopasnije."

O svojoj potrebi da učestvuje u razgovoru o ratu s ljudima iz Bosne i Hercegovine i Hrvatske:

"Ideje projekta su se susrele sa nekim mojim idejama starim koliko i ovaj rat. Toliko sam o tome razmišljao da sam morao i knjigu da napišem na tu temu. Silno sam želeo da razgovaram o svemu tome, ali nisam nalazio sagovornike. Kao neki ljudi optimista sve vreme sam verovao da ćemo ipak nekad, negde sesti ovako i razgovarati. Ova tribina me zadesila kad sam već izgubio nadu da nešto tako može uopšte postojati. Prilikom promocije moje knjige u Zagrebu ispričao sam sve što mi leži na duši, tako da sam možda i potrošio reči. Sve vreme sam osećao jedan strašan umor, ali sam takode znao da je to to i da je to ono za čim tragam. Veoma mi je značilo ispunjenje ličnog osećaja u vezi sa kojim do sada nisam imao prave sagovornike. Lepo mi je što smo uopšte to radili."

Saša Dujović

Rođen je u Beogradu, bio je dobrovoljac u Srpskoj gardi i Vojsci Republike Srpske u periodu 1991–1995. Aktivan je u Udruženju ratnih vojnih invalida.

Po sopstvenim rečima vaspitavan je u pravoslavnoj patrijarhalnoj porodici koja je slavila slavu i imala "neki smisao za državu, naciju i narod". Pored uticaja porodice i vrednosti koje se kroz nju prenose, ističe i veoma jak uticaj škole i onoga što se u njoj učilo o stradanju srpskog naroda u različitim periodima istorije.

U vreme kada međuetnički sukobi počinju da se zaoštravaju imao je 25 godina, formiranu porodicu, posao. O svojim tadašnjim pogledima na situaciju kaže: "Rat me je zatekao, ali u meni se odigravao jedan bes i revolt da se ne ponovi Drugi svetski rat i oni pogromi Srba. Mislio sam da je taj rat nametnut srpskom narodu."

Po otpočinjanju oružanih sukoba u Hrvatskoj bio je jedan od mnogih građana iz Srbije koji su dobili vojni poziv za učešće u ratu. Potencijalno odredište bio je Vukovar, no Saša se nije hteo odazvati tim pozivima jer nije hteo da bude u stroju s oficirima koji su, po njegovom mišljenju, doveli do toga.

"Nisam hteo da budem topovsko meso za neke generale da se ogrebu za još jednu zvezdicu."

Istovremeno, većina medija u Srbiji je tada neprestano izveštavala o surovim zločinima koji su vršeni nad srpskim narodom. Delimično i pod utiskom takve slike Saša se dobrovoljno prijavljuje za rat i odlazi u Liku. Već nakon kratkog vremena provedenog na ratištima u Hrvatskoj javljaju se prve dileme vezane za smisao takvog načina rešavanja problema, kao i za odnos između medijske slike i stvarnosti kakvu je zatekao. Prvi put je ranjen u septembru '91, ali se vratio na isto ratište. Nakon drugog ranjavanja (u decembru iste godine) i višemesečnog oporavka ponovo odlazi u borbu, ovoga puta u Bosnu i Hercegovinu i to na sarajevsko ratište. Tu je ostao sve do potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma.

Objašnjavajući razloge koji su ga nagnali da toliko vremena provede u ratnom vohoru, naglašava da je rat kao posebna droga, neka vrsta opijuma:

"Sve dublje sam zalazio u to. Mislite da ste jaki, veliki, imate uniformu, oružje... Sve vreme me je grizao neki crv, ali taj opijum nadjača crva i tako bude sve dok ne vidiš poginulog

drugara pa se zapitaš ZAŠTO?"

Nakon završetka rata u Bosni i Hercegovini vratio se u Beograd i bio primoran da se suoči s veoma teškom egzistencijalnom situacijom i potpuno nerešenim statusom jer, za tadašnji režim, Srbija nije bila u ratu. Tada je počeo borbu za ostvarivanje prava invalida i porodica poginulih boraca i tu borbu vodi i danas.

O svojim osećanjima tokom učešća u ratu kaže da su bila pomešana i podvojena:

"Pitao sam se često da li sam prevaren i ko me je to prevario. Prevario me tata što me je vaspitao da budem Srbin pravoslavac, prevario me društvo, istorija? Osećao sam se obaveznim i u tom trenutku sam se uhvatio puške. Najgori način sam odabrao. Nije mi žao što sam bio u ratu jer sam mislio da radim pravu stvar, ali mi je žao što se taj rat uopšte desio."

Razmišljajući o tome kako se nositi sa bremenom prošlosti, ističe stav da svi snosimo odgovornost za protekle događaje jer smo olako prihvatili ono što su nam servirali političari iz "putujućeg karavana". U tome polazi od sopstvene odgovor-

nosti što je olako uzeo pušku u ruke.

"Svoje odgovornosti sam postao svestan onda kad sam nazreo da iz ovoga ne mogu da izađem čistih ruku. Ja za sebe često kažem da sam podvojena ličnost – nisam sav za mir, ali je vreme da otvorimo tu priču. Neću da naša deca dožive slično. Nije bilo lako sesti s čovekom iz Bosne i Hrvatske, trebalo je smoci snage za to. Voleo bih da više ne bude rata, verujte mi."

Gledišta je da mir podstiču obični ljudi, narod čijim delom i sebe smatra. Za prevazilaženje i emotivno "preradivanje" svega što se desilo potrebna je najiskrenija priča, iz srca.

"Mi možemo učiniti koliko je u našoj moći – da razgovaramo i da pokušamo da neke pojedine ljude dotaknemo. I da doživimo da za izvesno vreme odemo na utakmicu u Zagreb. Nisam siguran da li to može tako brzo, ali barem mogu da pokušam."

Na kraju, o iskustvu učešća u ovim tribinama i onome što je iz njih dobio:

"Ne želim više da ratujem i to predlažem svima. Velika mi je želja da o ovome pričam u Zagrebu i Sarajevu, da vidim kako će me oni razumeti."

Katarina Katanić

Moj pogled na tribine

"Četiri pogleda"

Potpuno svesna da u svetu u kojem živim (mislim na Zemlju kao planetu) konflikt, a naročito onaj oružani, neko me biva dobar biznis, neko me način ličnog ostvarenja, drugome način (raz)rešavanja sa sopstvenim frustracijama, a najposle neko me i

dobru zabavu, ali i toga da strahotu, jad, bedu, krv i patnju ne doživljavaju grupice nabrojanih, nego čitavi narodi koje uvek čine samo pojedinci, nesrećom okrenuti i združeni u zajedničku muku (koja im je često i jedina opšta karakteristika), u ovaj projekat sam ušla sa jasnom željom da i sama čujem i doživim koji su to mehanizmi koji do konflikta dovode.

Poznajem mnoge koji su bili u ratu.

Ne poznajem nikoga ko je rat želeo i ko kaže da je u njemu uživao.

Sada sam upoznala ljude koji u ratu jesu bili, ali su iz njega izašli s jasnom željom da žive u miru.

Pristup koji CNA tim koristi kao metod u nenasilnoj razradi konflikta čini mi se kao realan prilaz svemu što nam se događalo i što će nam se tek događati. Dakle, konflikt treba priznati, upoznati i savladati kroz konstruktivna razrešenja. Floskule tipa "mir nema alternativu" zvuče mnogo bolje, ali ne daju rezultat ako nema povratne sprege između načina na koji sukob nastaje i načina na koji se sukob razrešava. I to mi je, priznajem, zazvučalo kao jedino realno prilaženje problemu kojem sam (kao i svi mi, na ovom delu Balkana, ili Evrope ako je tako politički korektnije) i sama prisustvovala i zbog

kojeg snosim svoj deo lične odgovornosti.

Sva četvorica učesnika jasno su rekla da su u rat otišli da bi branili: Gordan civilizacijsko pravo na drugačije mišljenje, Adnan svoj grad, Nebojša svoju zemlju (SFRJ) od onih koji hoće da je rasture, Saša srpski narod od genocida. Svi su bili u pravu i – niko nije bio u pravu.

Istine i prava koja su oni želeli, kao pojedinci, u ratu nisu pronašli. Ali su smogli snage i želje da razgovaraju o svom iskustvu, da analiziraju sebe i preispituju svoje stavove, predrasude, htenja i ako postoji vrednost, onda je ona u činjenici da je svaki od njih četvorice u ovom procesu tražio istinu u sebi. Meni, kao voditeljici, njihove istine pomažu da tražim svoje.

Jasno mi je da se ovim jedan dug i sigurno težak posao izgradnje trajnog mira ne završava. On je ovde počeo, a kraj mu je teško nazreti. Iskreno, bila bih srećna kada bi početkom sledećeg veka neko od mojih potomaka živeo u prostoru u kojem već, eto sto godina, nema rata, ali ni mogućnosti da do rata dođe. Utopija? Hajde da vidimo zašto je uvek trajni mir utopija, a rat realnost. Gde i kada u širokom prostoru između pojmovu rat i mir postojimo mi, kao pojedinci, koji realno čine jednu grupu, nebitno kakvu (versku, jezičku, socijalnu, krvnu...)? Da li negacijom mira kao realnosti negiramo i sami sebe, svoje stavove, svoj um, na kraju (a možda i na početku) i svoju egzistenciju?

Onda mi se postavlja pitanje da li smo dovoljno hrabri da se zalažemo za ono što je *a propo* proglašeno za utopiju, bez želje da u takvom "opšteprihvaćenom" stanju pronađemo i deo vlastite odgovornosti?

Učesnici, organizatori, ja kao voditeljica, predivna, konstruktivna i kretaivna publika u Indiji, Nišu, Novom Pazaru i Kragujevcu, novinari i mediji koji su ovoj temi ustupili prostor i vreme, organizacije koje su nam pružile podršku pokazali su zavidnu hrabrost da ispričaju, odnosno čuju, priče četiri ne ratna, već mirovna junaka. A to sve jeste hrabrost. I ja joj se sad, kao takvoj, divim.

Mediji i rad na izgradnji mira

Uticađ medija na razvoj društva je nesumnjiv i oni snose veliku odgovornost za raspoloženje u društvu.

Tokom ratova na ovim prostorima svi mediji informativnog karaktera tematizovali su rat, bilo da su antiratno ili ratnohuškački nastrojeni. Mirovne aktivnosti, ma kako male ili veće korake pravile u procesu izgradnje poverenja i trajnijeg mira, nisu dovoljno interesantne medijima. Nažalost, mirovne aktivnosti nisu senzacija, one nisu vest, pa ih tako u medijima skoro i nema, dok će se za bilo kakav nasilan incident (npr. govor ispunjen mržnjom neke javne ličnosti ili rasiistička akcija) medijski prostor skoro sigurno obezbediti. Ta ispunjenost medija vestima o nasilju može imati kao posledicu promociju nasilja ili bar prezentovanje nasilja kao normalnog stanja društva. Vesti o aktivnostima usmerenim ka prevenciji nasilja veoma su retke.

Želeći da utičemo na promenu tog pravila da je rat interesantniji nego mir odlučili smo da pozovemo veliki broj medija u Srbiji da se priključe ovoj akciji "Od prošlosti: otkud ja u ratu – ka budućnosti: kako ka trajnom miru?". Mnogo smo očekivali naročito od onih medija za koje verujemo da se zalažu za iste vrednosti kao i mi, medija koji su nam svih ovih godina bili svetla tačka u opštem medijskom crnilu. Svih ovih godina ti mediji nisu samo prenosili vesti, već su se zalagali i promovisali potisnute i opšte društvene vrednosti, ponašali su se odgovorno i time bili od društvene koristi, velikim delom inicirajući ili podržavajući društvene promene.

Naš je opšti utisak da mediji u Srbiji (sem nekolicine) još nedovoljno prepoznaju svoju ulogu u procesu koji se može nazvati rad na izgradnji trajnog mira i otvaranje prekogranične komunikacije u postratnim okolnostima. Neki mediji se uopšte nisu odazvali našem pozivu. Većina medija je želela da nam dobrano (vrlo često po sasvim komercijalnim, tržišnim cenama) naplati svaku "uslugu" koju nam pruži. Tu smo prepoznali nedostatak svesti o načinu funkcionisanja mirovnih grupa, o tome da je mirovni rad od opšte društvene koristi koji ne služi promociji komercijalne firme, već promociji društvenih vrednosti i društvene promene.

Nep priznavanje ili pak neprepoznavanje odgovornosti medija za izgradnju bolje budućnosti kroz učestvovanje u ovakvim i sličnim programima, kao i opasnosti koje taj manjak interesovanja ili svesti nosi umnogome ukazuju na potrebu da se radi na senzibilizaciji kako uređivačkih tako i izvršnih medijskih struktura za ove probleme.

Pri tom treba ozbiljno uzeti u obzir situaciju u samim medijima od kojih dobar deo teško sastavlja kraj s krajem (u pogledu finansijskog opstanka). Bez obzira na to što teška materijalna situacija taj sektor ne čini različitim od ostalih u Srbiji, smatramo da je veoma važno da se u njegov razvoj ulaže

zbog njegove uloge i odgovornosti za budućnost. Smatramo da je neophodno promeniti poresku politiku prema medijima koja bi podržavala one medije koji deluju u javnom interesu, a na osnovu promovisanih vrednosti i ciljeva kao što su: poštovanje ljudskih prava, razvoj demokratije, prava manjina, izgradnja mira, obrazovanje i tome sl.

Ovog puta smo, zahvaljujući Ministarstvu inostranih poslova Švajcarske koje je bilo spremno da delimično finansijski podrži tu medijsku "podršku", i zahvaljujući retkim medijima koji su se bez finansijske nadoknade priključili ovoj akciji, a i onima koji su znatno spustili svoju cenu, uspeli da ostvarimo želju da ove četiri tribine budu relativno dobro medijski praćene.

Daje nam nadu ona svetla strana. U toku ove akcije naišli smo na medije, pojedinke i pojedince, koji imaju svest o potrebi da se na ovim prostorima radi na izgradnji mira i suočavanju sa odgovornošću za prošlost. Time smo dobili veliku podršku, uglavnom od novinara/ki na ličnom nivou. Ta podrška nam je bila veoma značajna i motivisala nas je da idemo dalje. Koristimo priliku da im se zahvalimo pojedinačno:

HVALA:

TV "Sveti Đorđe" iz Indije, TV5 iz Niša,
Regionalnoj televiziji i TV SAN iz Novog Pazara,
RTV Kragujevac i TVK9 iz Kragujevca, P
rodukciskoj kući URBANS iz Novog sada, TV B92;
Radiju Indija, Radiju Niš, FAST radiju (Niš),
Radiju Druga boja iz Kragujevca, Radiju B92;
Novinama: "Vreme", "Puls Indije", "Sremske novine",
"Građanski list", "Narodne novine",
"Sandžačke novine", "Nezavisna svetlost";
Nebojši Grabežu (Radio Slobodna Evropa)
i Velji Petkoviću (Radio Niš).

Posebno hvala na podršci, razumevanju i saradnji
što nam je činilo zadovoljstvo:

Jasni Janković Sarčević i ekipi "Katarze" B92,
Draganu Kociću i ekipi CITY radija iz Niša.

O podršci lokalnih vlasti

U organizaciji i realizaciji ove ideje veoma nam je bilo važno i da ostvarimo saradnju s lokalnim vlastima u gradovima u kojima su se tribine održavale. Njihova podrška nam je puno značila, a posebnu zahvalnost dugujemo SO Indija i SO Novi Pazar. ■

Saradnici

Seriju tribina radili smo u saradnji s organizacijama iz gradova u kojima su one održane. Partnerske organizacije su iskazale interes i spremnost da učestvuju u organizacionoj pripremi i sprovođenju javnih tribina, podržavajući njihove ciljeve.

Smatramo veoma bitnim da se ljudi iz lokalne zajednice koji prepoznaju potrebu da se radi na ovom polju uključe u ovaj proces na lokalnom nivou jer se problem (ne)suočavanja sa sopstvenom odgovornošću za prošlost i budućnost tiče svih nas i veoma je važno da svako u svojoj sredini čini onoliko koliko mu to mogućnosti dozvoljavaju.

U održavanju ovih tribina naši partneri bili su:

Omladinski kulturni klub – Indija

Blok 63, objekat 10
22320 Indija
tel: 064 1380 113
e-mail: freeokk@yahoo.com

Centar za razvoj građanskog društva PROTECTA – Niš

ul. Generala Bože Jankovića 15
18000 Niš
tel/fax: 018 523 499
e-mail: protecta@bankerinter.net
www.protecta.org.yu

URBAN-IN – Novi Pazar

ul. Prvomajska bb
36300 Novi Pazar
tel: 020 313 966
fax: 020 314 966
e-mail: urbanin@ptt.yu
Millennium – Kragujevac
ul. Vojvode Mišića 19
34000 Kragujevac
tel: 034 366 434
e-mail: ngo@eunet.yu
www.millennium.org.yu

Koristimo priliku da im se zahvalimo na podršci koju smo od njih dobili u realizacijama tribina u gradovima u kojima su oni aktivni i u kojima ostvaruju svoje raznovrsne programe usmerene na izgradnju lokalne zajednice i razvoj građanskog aktivizma. Njihova nam je podrška bila veoma značajna i u smislu pristupa lokalnoj zajednici.

Hvala!

CNA TIM

Tokom procesa pripreme i realizacije tribina puno nam je značila podrška, saveti, pitanja i sugestije koje smo dobili od naših prijatelja i prijateljica: Ane Humljan, Gorana Ješića, Drinke Gojković, Petra Filipovića i Rolanda Salvisberga.

Koristimo ovu priliku da im se još jedanput zahvalimo.

O Centru za nenasilnu akciju

Kada je pre par meseci, u razgovoru sa mirovnim aktivistima iz Engleske i Severne Irske, jedan od članova našeg tima pokušao da objasni šta zapravo rade i ko su uopšte osobe iz tog CNA, rekao je: "Mi smo samo grupa ljudi koja radi na teškim stvarima."

Ta rečenica je postala neka vrsta naše interne poštalice.

Elem, CNA tim čini grupa od sedam aktivista i aktivistkinja koji žive i rade na relaciji Sarajevo-Beograd, gde funkcionišu dva naša ureda. Ljudi koji rade i aktivni su u CNA jesu (imenom i prezimenom): Adnan Hasanbegović iz Sarajeva, Helena Rill iz Sombora, Ivana Franović iz Beograda, Milan Colić iz Babušnice, Nedžad Horozović iz Doboja, Nenad Vukosavljević iz Beograda i Tamara Šmidling iz Beograda.

Dakle, jesmo *grupa ljudi* koja zajednički deluje na prostoru (prostorima) bivše Jugoslavije na polju izgradnje mira i nenasilnog delovanja u društvu.

Da li radimo na "teškim stvarima"?

Pokušavamo da radimo na stvarima koje prepoznajemo kao veoma važne za društvo u kome živimo, pokušavamo da budemo odgovorni građani i građanke koji deluju protiv nasilja i nepravdi u društvu, a za promociju nenasilja, ljudskih prava, izgradnje mira i poverenja, prekogranične saradnje,

ljudske solidarnosti i nenasilne razrade postojećih sukoba.

Nenasilje ne vidimo kao ideologiju, već kao stalan proces preispitivanja sopstvenog delovanja, mišljenja i zbivanja u društvu. Naše pojedinačne motivacije se preklapaju u ovoj tački, dok individualno one svoje korene crpe u veri, iskustvima nepravde i solidarnosti sa onima koji su izloženi nepravdi.

Postojimo od 1997. Sama ideja za osnivanje mirovne organizacije ovakvog karaktera nastala je kao posledica uočene potrebe da na izgradnji mira treba da rade *lokalni ljudi* jer verujemo da na njima leži najveća odgovornost, ali i najveći potencijal za pokušaj razumevanja i transformacije sukoba kroz proces nenasilnog delovanja.

Kako vidimo sukob i njegovu moguću transformaciju?

Sukobi su deo svakodnevnog života, dešavaju nam se gotovo neprestano i u njima se, od slučaja do slučaja, nalazimo u različitim ulogama. Sukob nije isto što i nasilje, mada se moramo zapitati zašto ga većina ljudi ovde takvim doživljava i postoje li možda neka iskustva koja takvom stavu daju za pravo. Primena nasilja u različitim oblicima je, na alost, skoro uvek prepoznata kao jedini način rešavanja sukoba svih vrsta, što često dovodi do progresivnog pojačavanja nasilja

na svim društvenim nivoima a u ekstremnim slučajevima i do ratova.

U odnosu na to, CNA vidi veliku potrebu da se radi na prevenciji nasilja i razvoju alternativnih, konstruktivnih i izazovnih načina za transformaciju i razradu sukoba u društvu. Ne bavimo se, dakle, rešavanjem konflikata jer nemamo čarobnu formulu koja se samo primenjuje i uvek deluje. Želimo da radimo na kreiranju društvene atmosfere u kojoj bi bilo moguće otvoreno se nositi sa sukobima, ma kako oni bolni bili, i u kojoj bi postojao prostor da sukobljene strane mogu da se čuju i pokušaju razumeti.

Ne želimo da na tome radimo sami i ne želimo da budemo samo kap u moru. Stoga nam je veoma bitno da se osnažujemo, saradujemo, podržavamo i bismo podržani, kritikujemo i bismo kritikovani, da otvaramo konflikte i radimo na njima.

Kako to radimo?

Ponajviše, organizovanjem treninga iz nenasilne razrade konflikata koje održavamo nekoliko puta godišnje. Učesnici/e su iz različitih krajeva bivše Jugoslavije i to prvenstveno aktivistkinje i aktivisti, novinarke i novinari, političarke i političari, kao i ljudi koji rade u prosveti. Kroz obra-

**Uprkos svemu što
je bilo i što ne
treba zaboraviti
već preispitati,
budućnost nam je,
ako nikako
drugačije, ono
najmanje
geografski, usko
povezana**

du različitih tema kao što su: razumevanje sukoba, nasilje i nenasilje, nenasilna komunikacija, moć, uloga polova u društvu, identitet i različitosti, diskriminacija itd. nastoji se otvoriti proces senzibilizacije za nasilje, razumevanja mehanizama i dinamike nastajanja sukoba i razvijanje sposobnosti delovanja unutar tima, grupe, društva.

Veoma nam je važan prostor koji se otvara na treningu za međusobno upoznavanje i razmenu iskustava osoba iz, doskora, ratnih područja. Razmena iskustava i emocija vodi ka razgradnji predrasuda i stvara podlogu za *empatiju i solidarnost*, za dublji uvid u potrebe, strahove i osećanja ljudi koji se inače često doživljavaju samo kao deo "neprijateljske gomile".

Jedan od važnih aspekata našeg rada je i efekat multiplikacije, kroz motivaciju učesnika/ca da naučeno primene u svojim sredinama, što posebno nastojimo postići kroz program Trening za trenere i trenerice. Međusobno povezivanje i otvaranje perspektiva saradnje preko postojećih granica jedan je od najvažnijih ciljeva svih naših aktivnosti.

Osim ovih osnovnih aktivnosti, CNA deluje i na drugim poljima izgradnje mira kao što su mirovni javni apeli, učešće na javnim tribinama i njihovo organizovanje, objavljivanje novinskih članaka i sl.

Iskustvo da se ljudi raznih nacionalnosti i vera, na Kosovu, u Makedoniji, Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Srbiji i Crnoj Gori, mogu razumeti, podržati i prepoznati zajednički interes izgradnje mira, koje smo često doživljavali tokom prethodnih pet godina rada, daje nam snage i vere da istrajemo u svom radu. Uprkos svemu što je bilo i što ne treba zaboraviti već preispitati, budućnost nam je, ako nikako drugačije, ono najmanje geografski, usko povezana. ■

ALPER...
GORDAN BODOG iz Zagreba
NEBOJŠA JOVANOVIĆ iz Beograda
SAŠA DUJOVIĆ iz Beograda

OD PROŠLOSTI **OTKUD JA U RATU?**
KA BUDUĆNOSTI **KAKO KA TRAJNOM MIRU?**

ČETIRI POGLEDA

INDIJA

3. 6. 2002. PONEDELJAK u 20h
SALA GRADSKÉ BIBLIOTEKE

Gosti tribine su učesnici u ratovima na prostoru bivše Jugoslavije

ADNAN HASANBEGOVIĆ iz Sarajeva
GORDAN BODOG iz Zagreba
NEBOJŠA JOVANOVIĆ iz Beograda
SAŠA DUJOVIĆ iz Beograda

OD PROŠLOSTI **OTKUD JA U RATU?**
KA BUDUĆNOSTI **KAKO KA TRAJNOM MIRU?**

ČETIRI POGLEDA

INDIJA

3. 6. 2002. PONEDELJAK u 20h
SALA GRADSKÉ BIBLIOTEKE

Gosti tribine su učesnici u ratovima na prostoru bivše Jugoslavije

ADNAN HASANBEGOVIĆ iz Sarajeva
GORDAN BODOG iz Zagreba
NEBOJŠA JOVANOVIĆ iz Beograda
SAŠA DUJOVIĆ iz Beograda

OD PROŠLOSTI **OTKUD JA U RATU?**
KA BUDUĆNOSTI **KAKO KA TRAJNOM MIRU?**

ČETIRI POGLEDA

INDIJA

3. 6. 2002. PONEDELJAK u 20h
SALA GRADSKÉ BIBLIOTEKE

Gosti tribine su učesnici u ratovima na prostoru bivše Jugoslavije:
ADNAN HASANBEGOVIĆ iz Sarajeva
GORDAN BODOG iz Zagreba
NEBOJŠA JOVANOVIĆ iz Beograda
SAŠA DUJOVIĆ iz Beograda

Ko će prvi !?

Kada kažemo *trajan mir*, mislimo na stanje društva u kome postoji socijalna pravda, u kome nema diskriminacije ni po kom osnovu niti govora mržnje, ili ukoliko ih i ima oni nisu opštedruštveno prihvaćeni. Govorimo o stanju društva u kome svaki pojedinac/ka ima osećaj pripadnosti, prihvaćenosti i sigurnosti i ima pravo na svoj identitet. Takvog mira na ovim našim prostorima nema. Ne možemo da očekujemo da nam takav mir "donese" bilo ko spolja niti da ga "uvedu" vladajuće strukture. On se gradi *odozdo*, od strane građana i građanki koji su svesni odgovornosti koje imaju za društvo u kome žive i opredeljeni su da aktivno deluju protiv nepravde i diskriminacije, u saradnji s vlastima i institucijama.

Jedna od velikih prepreka ka izgradnji trajnog mira u društvima zemalja bivše Jugoslavije je opšta *viktimizacija* tih društava. Ta viktimizacija je uglavnom višestruka, a najčešće postoji na tri nivoa: ljudi se osećaju kao žrtve "onih drugih" s kojima su bili u ratu (neretko se ti *drugi* okrivljuju ne samo za rat već i za sve posledice rata koje postoje: teška materijalna situacija, veliki broj izbeglih i raseljenih lica, uništena privreda, porast kriminala i nasilja u društvu itd.). Zatim, tu je i osećaj žrtve, odnosno bespomoćnosti i zavisnosti u odnosu na "svoje" političare (Neretko se može čuti: "Šta mi tu možemo, kad se zna ko nam kroji kapu."), a potom i na svetske sile ("Mi smo samo zamorčici njihovog eksperimentisanja."). Uloga žrtve je jedna od *udobnijih* uloga, kako nas ona oslobađa bilo kakve odgovornosti: za sopstvenu sudbinu (jer na nas utiču sva tri navedena nivoa), ali i za društvo u kome živimo (jer "zna se ko nam kroji kapu"). Jasno, držeći se tih ukopanih uloga žrtve ništa se suštinski na ovim prostorima neće promeniti.

Otvaranje priče o odgovornosti za rat i sve ono što se događalo nama i oko nas povlači otpor prema suočavanju sa

odgovornošću. Čak i kada postoji svest o tome da odgovornost jeste na svima nama, dolazi do pitanja: *A zašto mi moramo da počnemo prvi* proces preispitivanja odgovornosti za prošlost?, "mi Srbi" ili "mi Hrvati" ili "mi Bošnjaci"... Iz takvog stava proizilazi da treba da se stidimo ako "počnemo prvi" s tim procesom, umesto da se time ponosimo (mada je teško utvrditi ko je počeo jer različite grupe i pojedinci/ke rade na tome već duže vreme na ovim prostorima). Suočavanjem sa svojom odgovornošću za prošlost pružamo ruku koja pravi prostor za put pomirenja, dajući time podršku i drugima da taj proces započnu.

Na poremećaj društvenih vrednosti upućuje činjenica da se kao *patriotski* vrednuje odlazak u rat u ime *svog naroda*, a antiratne akcije se nikako ne povezuju s patriotizmom.

Ukoliko postoji svest o tome da je "naša strana" ili "neko u naše ime" počinio ratne zločine, veoma često se oni opravdavaju jednostavnom tvrdnjom: "Ali, i drugi su ih činili". Za proces izgradnje mira smatramo jako važnim suočavati se upravo s ratnim zločinima počinjenim "u naše ime". Da, i ti *drugi* su ih činili, ali to nije opravdanje. Hajde da prvo pogledamo čega sve ima u našem dvorištu, pa tek onda da kritikujemo komšijsko.

Veoma važan korak ka međusobnom razumevanju, a time i ka putu izgradnje mira, jeste pružanje prilike ljudima da čuju kako je *onim drugima*, Hrvatima, Bošnjacima, Albancima, Srbima, *njima*, s kojim problemima se susreću, koje strahove imaju, čemu se nadaju. Te priče su često vrlo slične, često teške, a sasvim ljudske. One neizbežno izazivaju saosećanje i osećaj solidarnosti, vode ka demistifikaciji i humanizaciji *neprijatelja*, ali i na gubljenju predrasuda kako su *svi oni isti, četnici, ustaše, balije*.

Kako se, na primer, oseća jedan Albanac ili Albanka u Be-

ogradu, gde su predrasude prema toj nacionalnoj grupi veoma jake, i neretko se može čuti kako su oni "divljaci", "prljavi", "samo se kote", kako im je krajnji cilj Velika Albanija? Kako se osećaju Hrvati/ce i Srbi/kinje u Sarajevu, kad mogu dobiti posao skoro samo kod retkih privatnika koji su isto tako Hrvati ili Srbi? Kako se osećaju sada malobrojni Srbi ili Goranci u Prištini, koji iz sigurnosnih razloga ne govore svoj maternji jezik na ulici? Kako se osećaju Bošnjaci u Banja Luci kojima se ne dozvoljava obnavljanje Ferhadije, minirane tokom rata? Jedan osećaj svakako dele, a to je nedostatak sigurnosti, slobode izražavanja svog identiteta, perspektive, onoga što je potreba svakog čoveka.

U tim okvirima je veoma važna i javna diskusija o identitetima, posebno nacionalnim. Šta za nekog znači biti Srbin/Srpkinja, Bošnjak/Bošnjakinja, Albanac/Albanica, Hrvat/Hrvatica? Koje to vrednosti nosi sa sobom? Koje predrasude i strepnje?

Mi nekada jesmo *živeli zajedno* ili smo *živeli jedni pored drugih*, ali nismo se poznavali. Bili smo zatrpani idejom "bratstva i jedinstva" po kojoj smo svi isti i po kojoj je izražavanje svog nacionalnog i verskog identiteta ili bilo suzbijano ili bilo *stvar lošeg ukusa*. To međusobno nepoznavanje ili *parapoznavanje* stvorilo je prostor vrlo pogodan za izgradnju mnoštva predrasuda jednih prema drugima.

Često ljudi koji imaju potrebu za izražavanjem nacionalnog identiteta bivaju poistovećeni sa nacionalistima. Ono što vidimo da nedostaje, a na čemu svakako treba raditi, jeste afirmacija nacionalnih identiteta kroz vrednosti koje oni nose sa sobom, a koje se ne zasnivaju na tome u kojim smo to sve *bitkama pobedili* i u čemu su to sve *drugi gori od nas*, već na blagu kultura koje nose sa sobom, a nikoga ne ugrožavaju ili nipodaštavaju.

Različito i nepoznato se uglavnom doživljava kao pretnja,

čemu sledi distanciranje, umesto da se nepoznato upozna, da se komunicira i gradi sigurnost kroz međusobnu saradnju i poverenje. U javnosti se često "sopstvena" vojska prezentuje kao garant sigurnosti, dok susedi tu istu vojsku doživljavaju kao pretnju i odgovor na nju traže na isti način, daljim naoružavanjem. Trošenjem i tako malih državnih budžeta na vojsku ugrožava se sopstvena ekonomija, dolazi do socijalnog nezadovoljstva, povećanog stepena nasilja u društvu, stvara se plodno tle za ekstremizam i tako se povećava šansa za zloupotrebu tih istih vojski. Krug se zatvara. Zvuči paradoksalno, nakon toliko ratova, da se militarizacija vidi kao put obezbeđivanja sigurnosti, ali i danas manjka alternativa ovom opšteprihvaćenom modelu. Čarobna formula ne postoji, ali taj alternativni put sigurno leži u komunikaciji i saradnji s prvim susedima, čemu mora prethoditi izgradnja međusobnog poverenja.

Svakako, kao važan korak u procesu izgradnje trajnog mira vidimo i senzibilizaciju za nasilje u društvu i njegovu društvenu osudu. Pod tim podrazumevamo svest o tome da nasilje nije samo fizičko i direktno, kao što je udariti nekoga ili u većinski srpskom selu u Vojvodini baciti bombu na poslastičarnicu Albanca, već je i pretnja nasiljem nasilje, kao i diskriminacija, vređanje, nipodaštavanje. Nasilje je i kada vas u pekari u Sarajevu isprave da se kaže *dvije*, a ne *dve*; nasilje je i kada na pijaci u Skopju Albanac neće da proda svoj paradajz Makedonci. Nasilje je i to što se ne osećamo sigurno u mestima u kojima živimo.

Onog trenutka kada svi krenemo da osuđujemo nasilje, bez obzira na to ko i zašto bio žrtva tog nasilja, bez obzira ko i s kojim motivom je to nasilje počinio, tog trenutka možemo reći da smo poodmakli na putu ka izgradnji trajnog mira i da smo se svojski potrudili da sprečimo bilo kakav budući rat na ovim prostorima. ■

Nasilje ne znači samo
fizičko nasilje,
kao što ni mir ne znači
samo odsustvo rata

Nenasilje nije pasivnost
već aktivno, konstruktivno, kreativno
ophođenje sa konfliktima